

Benedek Elek (1859—1929). Szülőföldjén, az udvarhelymegyei Kisbácban tért örök pihenőre a legtermékenyebb és legtisztább tollú magyar írók egyike. Nem tartozott a hangoskodó vagy az érvényesülést minden áron hajszoló törtézők közé, de nem is szorult rá, hogy érdemfelüli elismerést követeljen. Tisztában volt tehetsége határaitval s ezen belül igen jelentős sikereket ért el.

Nagy segítségére volt ebben erős önkritikája. Első regénye is emiatt nem jelent meg második kiadásban. Érett fővel megállapította róla, hogy mindössze egyik fejezete — irodalom. Bevallotta azonban, hogy huszonöt éves korában írhatna az ember jó regényt is...; némi mélabúval teszi aztán hozzá, úgylátszik «a mi fajtánk fejlődése, szárnyainak bontogatása lassan halad». Száznál több kötetre terjedő munkásságában a főhelyet ízlésre és ép erkölcsi érzékre mutató ifjúsági művei foglalják el. Ezek közül ő maga az *Apa mesél* című gyermekkönyvét tartotta legjobbnak. Egyéb munkáiból egy időben sokat emlegették a *Testamentum és hat levél* c. nevelőértékű szép művét. Ennek a világháborúig megjelent hat kiadása a szerző nevének már anyagilag is gyümölcsöző fémmjelzést adott. Ezen természetesen nem szabad világsikerű színműíróink tantíem-özönére gondolnunk, legfeljebb oly vágyak teljesülésére, amint Arany János emleget az Epilógusban.

Azt a bizonyos «csöndes fészket zöld lomb árnyán» szívós kitartással Benedek végre is kiharcolta a sorstól, úgy, hogy mikor Budapesten belefáradt a küzdelembe, a szívéhez oly közelállók, kedves Erdővidéken még évekig élvezhette munkás öregségét. A «munkás» jelző itt nem henye díszként került a másik szó elé, hanem azért, mert valóban a jeles író a kisbáconi önkéntes remeteséget sem töltötte télenül. Az ötkötetnyi *Magyar mese- és mondavilág* kiadójának, a *Nagy magyarok* fíradhatatlan életírójának, a *Jópajtás* lélek-gondozó szerkesztőjének és anyai épületes történet ékesszavú elbeszélőjének tolla erdélyi magányában sem pihent.

Tiszta lelkeségű mesemondó készségének gyümölcsseit — új gyermeklapja, a *Cimbora* révén — most is főképp a legifjabb nemzedék számára érlelte, de a világgal és emberekkel megbékélt életbölcsésége utat talált a vele egyszerű felnőttekhez is, kikkel belsőleg bizonyára együtt siratta az idők változását.

Írásai alapján szelíd, nyájas, az élet durvaságait ösztönszerűen kerülő egyéniség volt Benedek. Ez az érzékeny tartózkodás azonban nem gyöngeség vagy férfiatlanság következménye nála, hanem valami tudatosan keserű elfordulás oly jelenségektől, melyeken szerrinte úgy sem lehet segíteni. Különben, hogy nem hiányzott belőle az önérzetes fellépés bátorsága, azt látni rövid politikai szerepléséből s azokból a vezető cikkekből, melyeket a tőle (1897—1899-ig) szerkesztett Magyar Kritikába írt a *magyar lélekről*, az *irodalmi tisztességről* és más időszerű kérdésekről.

Úgy ezek, mint példás erkölcsi felelősségtől áthatott többi írásai csak megerősítik azt a vallomását, hogy mióta tollán át népéhez szólhatott, mindvégig papnak érezte magát. Másutt ezt olvassuk nála: «Írói pályámon... igyekeztem fölemelkedni a nemesebb gondolkodásnak, a szemérmesebb érzésnek Nagyföldjére, a tisztultabb levegőbe, s ha gyenge szárnyam nem tudott is egymagasságban repülni a fellegetket verdeső sasokkal: valamint a sasok repülését híven kíséri lent az árnyék — megelégedtem azzal, ha mint árnyék, a nagyokat híven követhetem». Csodálkozunk-e, hogy ily lelkeség birtokában nyugodtan írhatta le a folytatást is: «Nem, nem félek a számadástól, ha majd Isten előtt állok».

És ha ezek után kíváncsiak volnánk e nem mindennapi erkölcsi alkat gyökereire, nem kell egyebet tennünk, mint elővenni *Édes szülőföldem* c. ön-életírását, melyből az emlékek varázsától megvilágítva szinte kifejlődése egész teljében előttünk áll e szép lélek története. De ott áll mellette a szeretet glóriájától övezve a szó betűszerinti értelmében sirig hú társa, aki egy megrendítő híradás szerint nem akarta

túlélni a veszteséget s önként követte férjét utolsó útjára.

A szülei emléken rajongással csüngő író egész szellemiségének magyarázata benne van abban a négy soros, végrendeletszerű feliratában, melyet a hálás fiú szülei sírkövére vésetett, mellyel említett műve végződik s amelynek immár záradéka is teljesült :

*Ami szépet és jót könyveimben láttok,
E két öreg ember szívéből eredett.
Ha majd kihull a toll reszkető kezemből,
E két öreg ember mellé temessetek.*

«Ide temetnek Téged is, testbenlélekben velem egy Mária! Együtt álmodjuk át a Végtelen éjtszakát...»

V. M.

Pamflet és kritika. Kosztolányi külön véleményt jelentett be Adyról s a Toll című irodalmi futár, amelyet nem Nadas Sándor, hanem Zsolt Béla szerkeszt, megszavaztatta az írókat: kormányképes-e még Ady. Nos, egyelőre többsége van, de lehet, hogy holnapután leszavazzák; besszre játszani kockázatos, de nem kilátástalan. Ez a szánalmas «vita» az irodalom nyári eseménye.

Amikor Kosztolányi perújító cikkét elolvastam, bennem is sereglenni kezdtek az ellenérvek, össze is verődött egy zászlóaljra való, csak rajtát kellett volna kiáltani. Gondoltam, él néhány ember ebben a betű-zavaros hazában, akik épúgy várják, hogy Ady körül is meginduljon a kritika széljárása, mint én. Őket akartam figyelmeztetni, hogy ez nem az a szél, amely levegőt hoz s ez nem az a merészség, amely felszabadít.

Aki a hegy alján áll, nem látja a hegytől a világot; idővel azonban a legnagyobb hegyet is be kell illeszteni a hegyek láncába. A tehetségnek nemcsak kiterjedése van, de határa is s ép ezek a határok szabják meg terjedelmét. A kritika nem nyugodhat, amíg a konturokat meg nem vonta, hiszen kontur az alak s fogyatkozás az érdem határköve. Adynak voltak igen derék magyarázói (akiket kár irástudatlanoknak bélyegezni, ha védtelenek is), de kritikusai alig s ezt a hiányt bizonyára sokan érezik. Félttem, hogy a jóhiszeműekből idő előtt tör ki a hálaisten s a várakozás, hogy kritika kell, olyan írás mögé állítja őket, amely nem is kritika.

Aztán mégis csak szétzavartam az én bandériumomat. (Bevallom, könnyű

vértű csapat volt. Könnyű lovas, könnyű lovas kíván; ez Madarász Henrik s a vitairatok törvénye.) Miért idomít-sam Ady-támadásokhoz az én Ady-képe-met? Miért mondjam el egy káromkodás alkalmából, mit gondolok a vallásról? A kritikus megrajzolja hősét: ilyennek láttam, vége, nem cigánykodom. S ha ma mégis utóhangot függesztek e sajnálatos vitához, ez az utóhang nem Kosztolányival perel, hanem irodalmi viszonyainkkal; nem cáfol, inkább sirat.

Milyen volt Kosztolányi «vitairata»? A kritikus szemében szürke, törékeny, érdektelen. Tisztelem a teljesítményt s tudom, ki Kosztolányi Dezső. De mit mondjak az ő öregágyúí kaliberéről? Csak csodálkozom. Mi vihette rá, hogy a pestihirlapbeli ötletek játékpuskácskái Adyra szegezze? «A művész férfiassága nem abban van, hogy a tomboló fürgetegről ír, hanem abban, hogy milyen keményen munkálja meg anyagát, ha akár egy pillangóról ír is.» Ez Adyról! A könyörtelen őstermészet hányja fel annak a költőnek, aki a Vér és arany pogány igéjét írta első nagy műve homlokára. Hogy aztán több is lett, mint pogány? S ezek a mesék irodalom és politika munkamegosztásáról! «Tyrtaeus azért nem neveltséges, mert reménye volt a közvetlen meghallgatásra.» Miféle korlátozások ezek? Amikor Goethét megkérdézték, mért nem verselt Napoleon ellen, azt felelte, mert nem gyűlölte. Ady azonban gyűlölt egyet és mászt ebben az országban s ha a szerelmi indulat még Kosztolányi szerint is versre jogosult, mért nem az a politikai?

A viláért sem akarok pontról-pontra haladni. Hiszen csak le kell verni a fogalmazás vakolatát s akárki kimutathatja e vitairat építészeti hézagait. Mi ez az írás? Baklövés! A cikk ihletében volt a hiba vagy magában a véleményben? Kosztolányi megigért Ady-könyve fogja eldönteni. Hajlandó vagyok azt hinni, hogy elébb ütődött bele Ady presztizsébe, mint Ady lirájába s ép e presztizssérelem miatt nem ismerhette meg e líra igazi fogyatkozásait. A kritika pompás belső igazságtétele, hogy igazán lesújtót csak arról írhat, akit szeretsz. A harag nem enged közel a műhöz; nemcsak az erényeitől tart távol, de az igazi hibáitól is. S ha Ady csakugyan az a költő-Polykrates, akinek Kosztolányi festi, nemcsak az tartozik a szerencséjéhez, hogy «életében egy sor kritikát sem kapott», ha-

nem az is, hogy amikor egy Kosztolányi-vágású író kiáll: na, most elmeteszem a nyakát, a beretva, amely száz esetben beretva volt, tompa bugylinak bizonyul.

Minket azonban nem a bugylivá vált beretva csodája érdekel, hanem ez a vitairat, amely itt van s a latin műveltség kissé fogyatékosan vizsgálják le benn a mellőngető turáni költő előtt, úgy, hogy a latin műveltség ismerői (nem én!), akiknél ez az ismeretség Dantéig nyúlik, kényelmetlenül feszengenek, desütik a szemüket, elpirulnak s iparkodnak másra gondolni. Mégis mi történik eme vitairatocska körül, amelynek a foltja végre is elnézhető szeplő egy nagy író arcán? A Toll című lap dombokba gyűlik az olvasók asztalán s az írók Toll-almokon alusznak el. Kötelességünknek érezzük, hogy jelentkezzünk: lejárátjuk a régi lemezeinket s mert kíméletesek vagyunk, üdvözöljük a tisztító kritikát. Egyesek egy árnyalatnyit módosítanak a fejtar-tásukon, mások megvetik a nyakukat s még lelkesebben néznek a «világegyetem legnagyobb költőjére». Akad, aki elsírja, hogy visszaadták egy cikkét s valószínű, hogy állástalan egyének ebből az alkalomból is lapot akarnak alapítani. Szóval: esemény! esemény! Az irodalmi kondér megkapta a maga kis fortyogatóját s most forr, bugyborog, akár az országospolitika üstje vagy a zugszínház lábascokkája, ha szenzáció hull belé. Közben Kosztolányi kiad egy kitűnő könyvet: az Alakokat, megjelennek Tersánszky Margarétás dala s Juhász versei; fiatal hadak pompás örsei bukkanak föl. Mindez kismiska az írástudatlanok árulása mellett, amely már címnek is fonák, mert mit árulnak el azok az urak, ha írástudatlanok? . . .

Magános bogozója vagyok én más művészmagányok talányainak. Kritikus, aki csalásnak tart mindent, ami nem egy mű vagy egy művész bírálata. Az egyben benne van a sok, de a sokban nincs benne az egy; ez az én hitem és paradoxonom. Ma mégis vissza kell hívnom a száműzött «kollektív» szót s zeitgeist-firtató leszek, mint kor- és kartársaim.

Egy pillanatig sem kételkedem Kosztolányi vitairatának az őszinteségében. Ekkora baklövést nagy író semmiféle «sáp» reményében sem követ el. Azt sem tétélezem fel, hogy dolgozatának aréna-diszletei szándékosak s a tömegre kacsintott, amikor vitairata nem mindig

ildomos captatio benevolentiae-ajt az érdemleges érvelés rovására megduzzasztotta. S mégis (az író titkosan iránnyító várakozások hatása alatt) úgy viselkedett, mint a spanyol arénák viadorai, szomorú dolgozata torreadori mű. Akár filmesíteni lehetne! Az első oldalakon a keszkenőlengető tribünt látod s a bikát, aki letiport néhány aggastyánt, s most már a helygyógyászok is megesküsznek rá, hogy ez a világegyetem legizmosabb bikája. S csakugyan a bika fű, meregeti a szemét s a bohóckiadó figyelmzetteti a kritikus-költőt, hogy gondoljon a családjára. A torreadorok sápadtan lapulnak a páholyok alá; melyikük merne kiállani. De ime az óvatos viadorok sorából előlép egy zöldzekés ifjú, aki Sevillában tanulta a mesterségét s megveti a katalán bikákat. Meghajlik a közönség előtt s kis beszédet rögtönöz, hogy nincs torrero, aki e bika elé merne állni; de ő bizony úgy bánik el vele, ahogy megérdemli. A publikum megremeg. Öld meg a bikát, véljük hallani az ismerős indulót. Most már pikádorok is akadnak. A viadal megindul. Hogy a kard fakard-e vagy acél, már mellékes. A torreador meg fogja ölni a bikát, hiszen előzőleg zsongítót adott be neki, úgy hogy szegény Ady az a dülöngő néptribun lett, akit Kosztolányi a Toll segédlete mellett leszúrt . . .

A keserűség szól belőlem. A műfajomat siratom, a kritikát, amelyet előbb mint objektív kritikát tépáztak meg s most minden jelzős megszorítás nélkül is félrerúgnak. A kritika eltűnik, ahogy eltűnt az egyetemes szimpatia is, amelynek műfaja volt. Az ég, amely minden élő fölé egyforma boltot von, elveszti ember vetélytársait.

Kinek kell ma az igaz vélemény? Az íróknak legkevésbé. Akik a fórumon üdvözlik, zugutcában hurkot vetnek a nyakába. A magyar író megköszönni tudja a kritikát vagy felhördülni ellene, állani nem. Szíveség vagy törődés! Nincs ember, aki elhinné, hogy egy tiszta tollat a véleménymondás nemes kényszere indíthatna.

A féltékenység, amely Kosztolányi szerint minden kritika ősi mozgatója, elfoglalta a helyét. A pamflet műzása legyőzte a kritika muzsáját. «Elezőből végig egyoldalú maradok, szeretetlen is, mert, amint kijelentettem, nem szeretem őt.» Jaj, ha ez a gesztus már a nagy írókat is lelkesítheti! Kosztolányi pamfletje egyelőre nem sikerült. Ez a mentsége s írásának egyetlen érdeme.

Minden alkotás az illúzió elnézésére szorult. Festett falakat kell erdőnek és kastélynak látnod, hogy a játékban részt vehess. Kor jön, amelyben puhaság és ötvenszázalék-pipogyaság odaadni magad a játék mágiájának s az a legény, aki a színpadra rohan és szét-dönti a vászonfaerdőt.

Az újság megöli a könyvet, a betű az alkotást, a koriram az elmélyedést s a féltékenységet a kritikát. A kritikus kólostorba vonul s csak az Istennel beszélget kedves növényeiről: a cifra juharról, az alázatos utifőről s a csalánról, amely csíp, de mégis csak növény. *Németh László.*

Tudományos élet.

Nyár elején érik be a tudományos oktatás gyümölcse is; a doktori értekezések nagy tömegei ilyenkor hagyják el a sajtót, tanúságot téve nemcsak fiatal szerzőik több-kevesebbet ígérő tudományos kutatótehetségéről, hanem egyúttal arról az egyetemi szellemről is, melyben e tanulmányok megfogantak. Ezek a fiatal doktorok már a magyar tudomány munkásai és nincs izgatóbb feladat, mint keresni, meglátni közöttük azt, akire olyanféle reménykedő érzéssel nézhet a tanár, hogy talán külön lesz, mint ő!

Nézzünk bele hát egy-két jobb dolgozatba, milyenek azok a tárgykörök, melyek ma a budapesti egyetemen a szellemtudományokat foglalkoztatják?

Természetesen jelentékenyszámúak a magyar irodalom terén mozgó dolgozatok; a tudományos munka technikája kétségtelenül itt a legkönnyebb, persze a mélyebb szempontok elérése itt is époly nehéz feladat, mint az idegen irodalmakban. De a kutatásnak itt szinte kínálkozik a termőtalaj, ahol a külföld munkásai nem versengenek velünk... Kritikatörténettel foglalkozik két dolgozat: Jánky Istváné, ki *Szemere Pálnak*, Kazinczy és Kölcsey kortársának és barátjának a tanulmányaiban kétségtelenül finom és itt-ott mély gondolatokra mutat rá és talán kissé elhamarkodva időelötti impreszionistának tünteti fel ezt a romantikus csapongású szépműt. Dékány Andor egy másik romantikus kritikus, *Szontagh Gusztáv irodalmi bírálatait* ismerteti és részben közli is, a rövid élet-rajz keretében, azonban meg sem kísérel, hogy Szontaghot az európai szellemiség történetének folyamába

valahogyan elhelyezze. Pedig az efféle kis egyéniségek a legalkalmasabbak a korszellem tanulmányozására!

A *Kisfaludy-Társaság történetét* a szabadságharcig Fischer Vilmos pontos adatszerűséggel írta meg s jellemzéséből kiemelhetjük azokat a napjainkban is megszívlelhető sorokat, melyek szerint a Kisfaludy-Társaság alakulása idején «nem akar különböző normákat felállítani, melyek követésére és betartására tagjait köteleznék, sőt az elveket, tanok és ítéletek dolgában szabadságot adott tagjainak, mert úgy vélték, hogy ezzel sikerül csak igazán az igazságot megközelítenie. — Érdekes tárgytörténeti témát választott Szombathelyi Etelek, mikor a magyar táblabíró irodalmi történetének megírására vállalkozott. Szemléltetően mutat rá, hogyan alakul át a táblabíró a kor szelleméhez képest: a 40-es évek liberális kora gyűlöli, a haladás kerékkötőjének tekinti makacs konzervatívizmusa és parlagias kulturátlansága miatt (v. ö. Eötvösnek a torzigt túlzottan gonosz táblabíróját a *Falu jegyzőjében*), majd az abszolutizmus alatt bizonyos gyöngédséggel hajolnak újra feléje, mert ekkor már a nemzeti ellenállás hőse (Jókai Garamvölgyije az *Új földesúr-ban*).

Horváth Jánosnak a magyar irodalom szellemtörténeti szintézise felé tekintő oktatásában fogamzott meg két formailag is sikerült tanulmány: Keresztury Dezsőé *A nemzeti klasszicizmus essay-irodalma* (Minerva-Könyvtár XVI.) címen a magyar klasszikus szellemnek igen elegáns és szintétikus gondolkodásra valló meghatározását adja és szépen kimutatja, miért lett az essay-forma a koncentrált, kritikus, de befelé mélyülő klasszikus szellem leg-tökéletesebb formái kifejezésévé. Sikerült tanulmány Nagy Lászlóé is, ki a most már szinte túlfeljődött német *barokk-kutatás* szellemtörténeti megállapításait alkalmazza *Gyöngyösi Istvánra*, meglepő sikerrel használva fel mesterének ép a *Napkelet* hasábjain megjelent tanulmányát.¹ Már Horváth János rámutatott arra, hogy az irodalomtörténeti kutatás meglehetősen közömbösen ment el pl. az efféle sorok mellett, melyekben fel lehet ismerni a kínok részletes festésében szemlélődő jezsuita-barokk szellemet (*Rózsakoszorú: Krisztus szenvedéseinek leírása*):

¹ Horváth J.: Barokk ízlés irodalmunkban. *Napkelet*, 1924, 334.

Vér-Tóban állasz éppen
Szemöldökök, Szemek, Ajak,
Bajusz, szakál, s' az szép hajak
Melly rendetlenné válnak :
Az alult vér öszve vonta,
Rút csapos fürtökben fonta
Mint jégcsapok úgy állnak...

És így tovább. Gyöngyösi megdöbentő részletességgel írja le az inak zsugorodását, az evesült sebeket, stb. az Üdvözítő rózsát termő orcáján...

A Bleyer-féle *Német Philologiai Dolgozatok* értékes kötetrel szaporodott: Hermann Egyed dolgozta fel a báta-széki németek történetét és népdalait. Egy pécsváradi apát, az olasz származású Jány Jakab Ferdinánd, telepítette a németeket Bátaszékre, miután szlávokkal haszталn kísérletezett. A népdalok teljes filológiai apparátussal kerültek kiadásra.

A budapesti Egyetemi Francia Intézet kiadásában hat tanulmány látott napvilágot; közülük kettőről: Király Ilonáéről és Sipos Lajoséről már e helyen megemlékeztem. Machovich Viktor egy régi francia eposzt tanulmányozott (*Ciperis de Vigneaux*), melynek az az egyik érdekessége, hogy benne ciszterci papok hadba vonulnak apátuk vezetése alatt Páris felmentésére, majd Magyarországra jönnek és Philippe magyar királynak, kit székhelyén, Morons városában Aquillant szaracén hadai ostrom alá fognak, segítségére sietnek. A magyarok ismeretében a francia köztudat a középkor óta nem igen haladt!... Hencze Béla Kazinczy vallásos érületének kialakulásával foglalkozva, mélyenjáró analízisben mutatja ki, mily hatalmas szerepet játszottak Rousseau és a materialista francia gondolkozók Kazinczy szellemi fejlődésében. (A magyar irodalomtörténeteszek kicsinyes szempontú beosztása szerint, ha jól emlékszem a «németes» jelző jutott ki a komplikált lelkű Kazinczynak, akit pedig efféle sommás eljárással bajosan lehet jellemezni.) Antalfy Mária Coppée Ferencről, a magyar liberális korszak imádatát francia költőjéről ír tanulmányt és feleleveníti Coppée magyarországi diadalútjának eseményeit. Fuhrmann Kamilla a XVIII. századi Magyarország egyik szellemi vezérééről, gróf Teleki Józsefről értekezik, ki svájci és franciaországi útján élénken bekapcsolódott a svájci és francia szellemi élet folya-

mába. A gyömrői levéltárban meg is találta Telekinek Rousseau és Voltaire egyik jó barátjával, Duvoisinnal folytatott levelezését.

E hat dolgozat közül négy párisi kutatások alapján készült; mi sem mutatja jobban, milyen értékes többletet jelent a magyar tudományos életnek a külföldi tanulmányi ösztöndíjak felszaporodott nagy száma és hogy diákjaink milyen szép és eredményes munkával hálálják meg a nemzet gondoskodását.

Róna Évának Angolországban gyűjtött anyagából készült dolgozata: *The Princess. Tennyson és a nőkérdés*, megnyitja az egyetemi angol intézet doktori értekezéseinek sorozatát. A téma nőre van szabva és tényleg teljes alapossággal került feldolgozásra.

A történeti tanulmányok közül kiemelkedik Deér József dolgozata, ki mestere Hóman Bálint szellemében vizsgálja a magyar törzsszövetség és patrimonialis királyság külpolitikáját, mert ma már elmúlt az az idő, mikor a magyarság európai hadjáratait romantikus szellemen pusztá «kalandozások»-nak lehetett felfogni. Deér szerint a fiatal magyar királyság belső szervezkedési elfoglaltsága miatt csak az erős Szent László alatt jutott önálló és tervszerű külpolitikai felfogásra. A nagy jövőre váró helytörténetbe illik Kovács Katalin érdekes tanulmánya, *Csongrád város XVIII. századi állapotairól*. Érdekesen mutatja meg égyrészt, milyen gazdtalan jószág volt eleinte a magyar Alföld és hogy az oda verődött és minden hatóságtól távoleső lakosság milyen nehezen mondott le természetsszerűleg kifejlődött önkormányzatáról az újbirtokos Károlyi Sándor javára. Csóka Lajos tanulmánya, *Sopron vármegye katolikus egyházi és tanügyi viszonyairól*, örvendetes kezdés a magyar vallási élet művelődéstörténeti feldolgozásához. A magyar élet történetét csak a vidék, a falu kultúrájának lehető teljes történeti ismeretére lehet alapozni. Mindkét dolgozat a XVIII. századi nagy magyar regeneráció egyes fázisait mutatja be: a mai Magyarország etnikai, művelődési, művészi stb. képe a XVIII. században alakult ki véglegesen.

Már a magántanári dolgozat méreteit üti meg Balassa Bruno dolgozata a magyar történettantás történetéről; nagy körültekintéssel és alaposággal kereste össze és dolgozta fel a tárgyahoz szükséges tanulmányi anyagot és

műve becses kiegészítésül szolgál Fináczy Ernő neveléstörténeti munkáihoz.

Végül említsük meg Németh Antal tanulmányát, melyben a színjátszás esztétikájának vázlatát adja s ha eredeti szempontja vagy anyaga nincs is, mindenesetre jó szolgálatot tett azzal, hogy a nagyarányú német szakirodalmat nálunk megismertette és ezt az új tudományt magyar nyelven is bevezette.

Most, amikor a jogi doktorátus át-szervezése előtt állunk, a bölcsészeti kar büszkén állhat oda példaképnek az átszervezők elé: a doktori vizsga, a bölcsészeti kar egyetlen vizsgája valóban a tudományos rátermettségnek próbája. *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

A nyári szünet alatt gazdát-cserélt Magyar Színház Móricz Zsigmond *Szép-asszony kocsisa* című vígjátékával vágott neki új játékidényének. Ezzel a színpadi művével Móricz azon a csapáson halad tovább, melyen esztendeje a Kamaraszínházban megindult. — «Teljesen elvettem magamtól a színpadon termelt és kivirágzott problémákat és formákat», — vallja önmaga egy újságnyilatkozatban. Az idilli felé fordul, az epizódot szélesíti ki könnyű színpadi játékká. Így tett a *Nem élhetek muzikaszó nélkül*-ben, így tesz most is. Hanem ezúttal a színpadnak problémáktól való mentesítésében egy kissé túlságba is csap: amit rajongói ebben a darabban «már szinte transzcendentális egyszerűség»-nek éreznek és magasztalnak, az meglehetősen közeljár az — ürességhez. A Szentgyörgyi Ghál-övegynek meg az utolsó Komoróczy-nak egy bonyodalmas és körülmenyesen pertraktált végrendelet-história következtében kitört szerelmi párharcából három felvonásos vígjátékra elégséges drámai lélekezetre alig futja. A küzdőfelek szembenállásában könnyű ráismerni Móricz örök férfi-nő-antagonizmusára, de ebbe ezúttal a «vadkani» végzettségnek vagy indulatosságának a legcsekélyebb árnyalata sem gyűl, a vígjáték pepecselő helyzetrajzzal, a súlytalan konfliktus hosszadalmas exponálásával indul, jóízű, de a darab derekát egészen lefoglaló «úri muri»-val folytatódik s végül a *Képzelt beteg* egyik jelenetére emlékeztető, erősen bohózi taktikával fejlesztett megoldásba torkollik. Móricz nagy írói ereje itt is

lépten-nyomon megismerszik, de inkább az apróbb részletekben, a fődolgozból hiányzik a meggyőző művészi igazság. A dzsentrí környezetet — mint egyéb műveiben is akárhányszor — valamelyest most is elrajzolja, belőle választott vezető alakjait túlságosan kidolgozatlanul hagyja, inkább csak körvonalakat ad, azok kitöltését rábízza az előadókra. «Szépasszony»-át «nagy magyar női karakternek, a magyar nő igazi típusának» szánja, benne «egy kis császárnőt», afféle «II. Katalintípust»-t kíván a színpadra állítani, de a kivitel jócskán a szándék mögött marad. Itt talán az a meggondolás is vezette, hogy a főszerepre kiszemelt Fedák Sárinak minél kevésbé kösse meg a kezét, hogy ez az eredeti egyéniség és szerzői követelményekhez hozzá bajoson faragható temperamentumú színész nő önmagából minél többet nyújt-hasson. De ezzel — hogy a Móricz-darabot ennyire testhezálloan Fedák-darabbá írta — a maga írói hadállásait nagyon meggyengítette: művét az *Antónia*- és *Leyboed*-típusú színpadi «életképek» veszedelmes közelségébe utalta. Ráadásul Fedák Sári a részére biztosított korlátlan szabadmozgással épen nem igyekezett a Móricz által felvázolt keretekben állni, azokból egyre-másra kicsapott olyan mozzanatok hozzáadásával, melyeket szerinte a régi sikerek emlékében élő közönség tőle most már nyilván örökké elvár. Ezért aztán mostani háromezerholdas vidéki méltóság asszonya lépten-nyomon elárulta, hogy valami rejtelmes módon tejestvére ama bizonyos *Borcsának Amerikában*... Pedig Móricz naturalizmusa még legromantikusabb színeiben is messzejár minden efféle színpadi revűszerűségtől. Néhány kritikusa commedia dell'arte-stílusú vélt felfedezni ebben a darabjában, mi inkább úgy látjuk, hogy ily irányba csak Fedák túlzásai sodorták az előadást, mely szolidabb, életszerűbb fogalmazásban bizonyára erősebb hatást tett volna.

Szereplőtársai nem is igen vették át ezt a hangnemet. Hegedűs Gyula nyugodt realizmussal, közvetlen melegsívfűséggel rajzolta meg Komoróczyt, ezt a puhafa-Petruchiót. Ilyen figurát látunk már tőle nem egyet, van egy-két évtizede, hogy ennek őstípusát megformálta s most valahányszor parancsolják: újra meg újra elismétli. Nótázásában kellemes baritonját, csárdásában tempós úri módját mindig szívesen élvezzük, legfeljebb a valódi lélek

rajz terén kívánnánk neki valami «Fédák-partner»-en felüli feladatot, — Móricz Zsigmondtól bizony telhetnék az is.

Az előadásban vannak igen jó momentumok, de az egészéből hiányzik az egységese levegő. Az intézet új vezetőségének nagy gondot kell fordítania jó együttes nevelésére, olyan darabokat, melyeknek elsősorban meggyőző atmoszférájukkal kell hatniok (Móricz művei mind ilyenek), egy-két vezetőszínezé tekintélyére és rutinjára rábíznai nem lehet. Simonyi Mária, ki szerepének terjedelme szerint a játék első harcvonalában állna, majdnem reménytelenül viaskodott a rábizott alaknak merőben felesleges voltával. Ezt az önfeláldozó «démont» Móricz valódibb művészi érdeklődés nélkül veti vásznára s végül is félben-szerben hagyja. Elnagyolt s meglehetősen konvencionálisan tartott alak a Ghál Iskáé is, melyben a fiatal Zombory Mercedes vendég-szerepelt. Gyermeki tisztaságú homloka, lélekkel teli tekintete pótolta azt, ami a szájába adott szavakban elég nyomatékhoz nem jut. Teljes hitelű, igazi Móricz Zsigmond-i genrefigura az ex-papszakácsné, ennek Simon Marcsában kitűnő tolmácsolója akadt. Körmeny háború utáni aranyparasztja is jeles alakítás, erről az alakról Móricznak bővebb mondanivalóját vártuk, kár, hogy az első felvonásban szélnek eresztji. Ennek úrrá nevelt fiát a Szegedről szerződötetett, jó megjelenésű Földényi László játszotta — némileg célttévészett túlbuzgalommal. Az epizódban egészen elhibázott figura volt a Balassa János nyámnnyila ispánja, ennek a magyar földhöz annyi köze sincs, mint akár a vályogvető cigánynak.

A kritika szeretettel néz az újjászülletett színház munkája elé, türelmetlenek sem leszünk, máról-holnapra csodát sem várunk, egyelőre annyit is megnyugvással látunk, hogy az új igazgatóság jeles magyar író szavával szölt először közönségéhez.

*

Magyar újdonságot bocsátott új játékkrendje élére a Vígszínház is, Emőd Tamás és Török Rezső közös munkáját, a *Két lány az utcán* című vígjátékot. Mind a két szerző a varieté-színpad neveltje s egy egymás társaságában írt revüoperett után drámai színpadra először a mult idényben, Gárdonyi egyik kései regényének színpadi adaptációjával kerültek. Gárdonyi naiv és szere-

tetreméltó világával ellentétesebb valamit elképzelni sem lehet, mint azt a miliót, mit most új darabjukban a Vígszínház deszkáira telepítenek. A Hans Müller-féle *Tüzek* meg a Fazekas Imreféle *Altona* perdita-levegője áramlik felénk, alaposan «pesti»-vé filtrálva. «Nagyvárosi tündérmese»-nek híresztelték ezt a darabot az előzetes reklámok s ezt a furcsa műfaji meghatározást végeredményben bizvást el is fogadhatjuk: a «nagyváros» ez esetben a durva naturalizmust, a «tündérmese» pedig a lélektani hazugságot jelenti. A «két lány» közül az egyik egy úricsaládnak lejtőre került, kenyérkereső szerelemre züllött sarja, a másik pedig nemkülönbén színpadi jóismerősünk: ő ama bizonyos «lápvirág», az erkölcsi hulladékhalma zra csöppent harmatcsepp, a diadalmas tisztaság stb. Ahogy ezt a két lelket az írók a színpadilag igen jól felépített első képekben egymás hatóközébe sodorják, abban valódi dráma lehetősége lappang, sőt anynyit is szívesen elismerünk, hogy ennek a drámának egy-két akkordja meg is csendül. A darab első felében emberi jóság és emberi nyomorúság, bukás és felemelkedés motívumai kavarnak, horzsolódnak, érintkezésükől akárhányszor igazi feszültség szikrája pattan ki. Ebből erős naturalista színmű támadhatna, Zolai vagy Bródy Sándor-i keserű ízzel, ennek a meglehetősen cidevánt műfajnak nyilván minden egyoldalúságával. Sebaj: a kritikus van elég edzett ahhoz, hogy egy-két jó megfigyelésért, a «verité vraie» néhány erős hatású szemcséjéért az egészét ostya nélkül bevegye. De Emőd és Török ostyával dolgozik, a «tündérmese» elviselhetetlenül hazug, émyelgős szírupba áztatott ostyájával. A darab a közepetáján egyszerre csak «kacsalábon fordul», az újromantikusk, amerikai fémjelzésű férfifőhős közelében a két nő lélek az önzés és lemondás ponyva-melodíájába olvad, a naturalista rajzot megbontja a kirívó írói számítás cikk-cakk-vonala, minden fájdalom elnémul s helyet ad a krajcáros érzélgősségnek, minden humor kialszik s átveszi birodalmát a kabarévicc. Sors-dráma helyett karrieregényt kapunk, a szó leghiteltvesztettebb értelmében: «Két lány az utcán» vagy: minő heroizmusra képes egy bukkott angyal, avagy: hogy lesz a kis balmazúvárosi ártatlanság gazdájává annak a palotának, melynek építkezéséhez egykoron a maltert hordozta valaki...!» S az efféle műnek már vég-

zete, hogy mihelyt alapjainak hazug, hamis, a művészi igazság legkisebb szelőlőjére is megígó volta kiderül: egyszerűen bántóvá, művészileg meg nem okolttá válik a stílusa is. A szabadszájúságnak egyetlen mentsége és létfeltétele az, hogy: igazat mondjon. Enélkül öncélúvá válik, alantas élcek fujtatójává, efféléknek pedig nem a Vígyszínházban van a helyük.

Az epizódalakok — a műreszketésből élő ál-hadirokkant, az éjtszaka lányainak fehérenemű-szállítója, a kerítő artista-ügnök stb. — egytől-egyig elképesztésre vannak számvá, velük a közönség jobb része a színpadon époly kevéssé szokott találkozni, mint akár a — valóságban. Ezek «az élet mélységeiből» jelszavával sorakoznak itt fel, jó öreg «Nachtasyl-reminiszcenciáku. De rajzukban tagadhatatlanul van írói készség, mindenestre jóval több, mint teszem a dráma ütközőpontjába állított építész-háziúr varróleány-ideáli figurájában. A darab szerzői munkájuk alapötletére még bizonyos lírai megindultsággal, az emberszeretet őszinte érdeklődésével reagáltak, de azután az ötlet köré «témát» kerékítettek s attól fogva hideg számítással építettek tovább — a művészi igazság «malterje» nélkül.

A Vígyszínház kitűnő munkával szolgálja az ilymértékű odaadásra kevéssé érdemes feladatot. A rendezés friss, gondos, újszerű: Hegedüs Tibornak eddig talán legkülönb munkája. Az előadásban a legnagyobb meglepetést az újonnan szerződöttet Dayka Margit bemutatkozása keltette. Sokszínű szerepét (melyben a színek annyira nem komplementáriusak!) ritka tisztasággal rajzolta meg, fantáziájából minden részletre futotta s még inkább az alak tökéletes életheteli egészére. Egyéni varázs van benne, ziedik szava után már egész lélekkel figyeljük minden szemrebbését. Beszédét lélek fűti, üde naivitásából az unos-untig ismert naiva «metier» soha ki nem ütközik. A főváros «ezerszemű» nézőtere egy csapásra igazolta azt a jó szemet, mely e sokatigéző tehetséget a vidéken felfedezte. Titkos Ilona erős színekkel dolgozott, ezeket jórészt láttuk is már tőle, újat és elismerésemelőtán szépet most inkább néhány értelmes mozzanatban adott, kivált a tisztességes élet nosztalgijának lélekből-szakadt hangjaival; a második szakasz zárójelenetében Dayka Margittal a kítőró, igaz érzés forró lehelletét árasztották el a színpadon. Törzs Jenő a maga egyéniségéből vitt valami kis

emberit az embertelenül hamis építészfígurába. Góth, Góthné és Rajnai a csatorna-társadalom egy-egy reprezentánsát vonultatta fel nagy maestrriával s Gárdonyinak ezúttal minden túlzást kerülő alakítása is dicséretet érdemel.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Olgyai Viktor (1870—1929.)

Ha témájuk szerint egyáltalában szabad művészek között különbséget tenni, akkor a nyáron váratlanul elhunyt Olgyai Viktor a magyar felvidék ábrázoló művésze volt. A tátraalji erdőségek, falvak, ligetes hegyoldalak, városokak szerelmese.

Midőn Olgyai Viktor eszünkbe jut, a személyével társuló képzetek között, mindig megjelenik az a kép témája, mely egész életén át szakadatlanul foglalkoztatta úgy, hogy szinte elválaszthatatlan lett tőle: kifelé nézünk egy fenyves szálerdőtől, melynek szélélt letarolták. A csupasz fák törzsén néhány elcsenevészedett vagy leszáradt ág, vagy letörtött csonkja, a földön a törzsek kiálló gyökereire felpárnázó moha, vagy túlevél halom, szemköztről erős fény esik be, rendszerint rézsútosan, amely erősen kiemeli a fák sudarának égbeszökkenését és a nyugtalanul hullámos erdőtalaj változatosságát. Ezt a témát Olgyai ugyanolyan mohó elmélyedéssel figyelte meg, mint Monet szénaboglyait, megfestette, de főképpen megrajzolta a legkülönbözőbb év és napszakokban.

Olgyai Viktor, aki 1870-ben Iglón született, működésének legjavával grafikus volt, ami különben festményein is majdnem mindig meglátszott. Művészi jelentősége is inkább e téren nyilvánult meg. Abban az időben szentelte magát a grafikának, amidőn ez nálunk úgyszólván majdnem teljesen veszendőbe ment és kétségtelenül az ő érdemének kell betudni, hogy ma erősen kibontakozó és igen jelentékeny grafikánk van. Ő alapította meg húsz év előtt a magyar grafikusok egyesületét és ő volt a képzőművészeti főiskolán a grafika tanára. Nagyszerű művészeti paedagógus volt. E téren elért nagy sikerei jóval meghaladják önálló művészeti jelentőségét. Nem volt a grafikának ága, melyet gyorsan el ne sajátított volna. Kezdte a rézkarcoláson és végigjárta a technikák útját a lithografián át egészen a linoleummetszetig. Jóllehet saját terrénuma majdnem ki-

zárólagosan a tájkép volt, növendékeit biztos kézzel tudta vezetni a figurális ábrázolásokban is, aminthogy a keze alól kikerült fiatal magyar grafikus gárda elsősorban is alakos kompozíciókkal foglalkozik. Olgyai gyakran szinte virtuóz, technikai tudása és becsületes elmélyedése nem csekély jelentőségűek voltak abban a korban, amely az impresszionista festőiség és könyvnyedség jelszavával néha szívesen takargatta technikai felkészületlenségét és bizonytalanságát. Jóllehet ő maga egy kissé szárazan pontos realizmusra hajlott, nem volt ellensége semmi nagyvonalú összefoglalásnak vagy kihagyásnak sem, ha volt mit összefoglalni, ha volt mit kihagyni, de a szélhámoskodást éles szemével rögtön észrevette.

A magyar grafika történetében Olgyai Viktort, a kitűnő tanárt, a legelsőik között illeti hely. Két évtizeden át kifejtett tanári munkásságának köszönhető az a magyar grafikai újjászületés, melynek ma örvendhetünk.

*

Lakásberendezési kiállítás. A civilizáció áldásaiban kéjelgők meglehetősen megvetéssel szeretnek visszazénni azokra a száz év előtti időkre, amikor még nem volt villanyvilágítás, telefon, nem voltak vasutak, autók, repülőgépek, amikor még bűzös olajlámpák és fagygyertyák mellett ültek esténként az emberek. Nem jut azonban eszükbe az, hogy ezekben az elmaradt időkben volt valami, ami ma, sajnos, igen nagy mértékben hiányzik, volt művészeti kultúra, amely a legegyszerűbb iparosember kezét is csalhatatlanul irányította és megóvta őt attól, hogy a közhasználati cikkek termelésében olyan szörnyűségekre vetemedjék, mint mai társaik.

Ha egy száz év előtti lakás tárgyait összehasonlítjuk amaz ipari borzalmak kétségbeejtő halmazával, amely a városligeti régi iparcsarnoknak most megnyílt lakáskiállításán látható, mély elkedvetlenedéssel fogjuk megállapítani azt, hogy a lakás művészetének szempontjából milyen mélyre, milyen nagyon mélyre süllyedtünk.

Tanulságos ez a séta odakint. Majdnem száz szobaberendezés között alig akad egynehány, amely elfogadható volna. Legtöbbje kétségbeesett erőlködés arra, hogy valami balkáni ízü pompát fejtsen ki. Pazarul dobálódik az anyag szépségével. Nagyszerű forrókat látunk, valósággal tobzódni

lehetne a fanemek habos színtöréseiben. De a formák annál rettenetesebbek. Egyéniségről persze szó sincsen, de éppen olyan kevésbé nyilván meg odakint a stílus is. Vad összevisszaságban tombolnak a barokk és renaissance-nak a mi asztalaink fejéből úgy látszik soha ki nem írható elemei ugyanazon a darabon a moderneskedés gyöngye kísérleteivel. Polgári bútorokra heroikus, vagy templomi hangulatú fafaragások kerülnek. Nyugodt és a szemet elpihentető vonalak helyett, egyszerűség helyett kellemetlen vonalrugdalózást kapunk és a legüresebb hivalkodást. Mintha ez az egész kiállítás hirtelen meggzagodott, legutolsó lelkű parvenük számára készült volna, mintha iskolapéldája lenne annak, hogy miféle bútort *nem* szabad csinálni. Legtöbb bútorra afféle hatást kelt, mint egy uborkafára felkapott kofaasszony, aki keleti mohósággal aggat magára minden izléstelenséget, amit pénzért és drágán megvenni lehet.

Csodálatos szatírául egynehány biedermeierkori bútort is látható odakint. Ezek a nemes egyszerűségükben és kedves igénytelenségükben valóban nemes és valóban polgári bútorok jelentik nálunk az utolsó általánosan rendes és becsületes bútorokat, amit a múlt század eleje óta csináltak. Voltak és vannak ma is állandóan kísérletek, vannak és voltak eredmények is, amelyek emberi bútort, európai, modern, emberi bútort akartak készíteni nálunk is. De ezek a törekvések, sajnos, nagyon elkülönítettek maradtak. A termelés zöme azon a szörnyű lejtőn rohan tovább, amely a teljes elfléstelenedés szakadéka sodorja a bútortipart és vele együtt a közönséget is, úgy hogy ha ma belépünk egy polgári lakásba, a legtöbb esetben az izléstelenség borzalmainak szomorú tanyájára találunk.

A rettenetes ónémet, azaz álrenaissance és álbarok keserves korára a politúros bútort új feltámadása következett. De nem hozott sok enyhülést az izléstelenségek terén. A hivalkodni vágyó, alacsony kultúrájú mai városi lélek semmitől sem idegenkedett annyira, mint attól, hogy a bútorokban a vonalak egyszerű harmóniáját, a beosztottság magától értetődő hallgatag arányait keresse. Disz kellett ez kiabálás, nyugtalanság, egymást lefőzés, harsogás, de ez is csak erő nélkül.

Évtizedek óta hiába emelik fel szavukat azok, akik ez ellen a szörnyű bútortipar ellen küzdenek. Szavuk

kiáltó szó a pusztában, mert mégis a formátlan és agyonműyrkézett díszítésekkel ellátott bútorok kellenek a tömegnek és nem az ízlés egyszerűségben meghúzódók.

Olyan ez a bútoripar, mintha Budapest ocsmány építészetről másolódott volna le. Szervetlenül ráragasztott faragványai megfelelnek az épületek szörnyű gipsz- és cementornamentikájának, ormótlan silhouettjeikben az oromzatok, párkányok stb. nemtelen esetlensége ismétlődik meg, sőt még a rettenetes kupolaépítkezések visszhangja is meglátszik rajtuk, ami nem is csoda, hiszen az építészeti és a bútoripar szervesen összefüggő megnyilvánulások.

Tisztában vagyunk azzal, hogy ez a kiállítás nem jelenti a magyar bútoriparművészeti törekvéseket, hanem csak a tömegtermelés szomorú viszonyait. De a pusztá kereskedelmi érdeken túl, amelyet az ilyen kiállítás képvisel, van sokkal magasabb érdek is, az, hogy az ízléstelenség nyilvános és hatékony terjesztéséhez nem szabad kiállítások útján segédkeztet nyújtani. Mert hiszen ugyan mit szól az ide esetleg elvetődő idegen, aki nem a Balkánról, hanem Nyugatról jön, az efféle szörnyű kiállításokhoz? Sokkal mélyebbre fog miniket kulturális szempontból helyezni, mint amilyen mélyen valóban vagyunk. Odakint az efféle holmi még a vásári áruházaknak is inkább csak rejtett szégyene, de nem kiállítások fitogtatott büszkesége. *Farkas Zoltán.*

Zenei szemle.

Nyár idején, mikor az ember közelebb jut a természethez és örömmel rázza le azt a terhet, amit társadalmi állása, hivatása ró vállaira, még a zenei snobok sem ütközhetnek meg azon, ha a zenekritikus is leszál a klasszikus ideálok magaslatáról és ír egy kis elme-futtatást a — jazz zenéről. Úgy látszik, a nyár örömei közé tartozik egy ilyen téma választása is, amely bizonyos tekintélykockázattal jár. Hiszen számtalanok véleménye szerint a jazz nem más, mint elfajulása, megromlása a zenének, az ultramodern túlzások, kinövészek zenés megnyilatkozása, nálunk Magyarországon a magyar népzene (értsd cigányzene) legnagyobb ellensége, kártevője. Vajjon jogosultak-e ezek a fogalmak, aggodalmak, vagy csupán elfogultság, egyoldalú szempontok eredményei?

A helyes válasz első feltétele az igazi

jó jazz zene ismerete és az elfogulatlan, természetes zenei érzék, amely teljesen ment egy patetikusan felfújott, régi zenei ideológia kötöttségétől. Csakis ez utóbbi teszi lehetővé, hogy egy «blues» melódiájában éppen úgy fel tudjuk fedezni a zene ősz szellemét, mint a Tristan vagy a IX. szinfonia partitúrájában.

Nincs ebben semmi csodálatos és ellentmondó. Minden nagyképűség mellett is naív esztétika az olyan, amely az emberi lelket egyformán reagáló, zárt, állandó egységnek fogja fel. Az «Én» megszámlálhatatlan lélek összetétele, tudatformák, tulajdonságok, lehetőségek megmagyarázhatatlan titokzatos világa, ahol keskeny, veszedelmes hidak tartják fenn az összeköttetést a szellem és a természet között. Ez a tragikus kettőség az egyedüli vezérfonal a lelki élet labirintusában, a szabad, egyszerű, vad őstermészet és a kulturált lélek magasabb eszmevilága állandó harcban állanak egymással.

Mindenesetre legszerencsésebbek azok az emberek, akik két szélsőség között az arany középuton járnak. Ilyenek a jó, rendes polgárok. Egyforma kerülői mind az aszkézisnek, mind a kicsapongásoknak. Az élet intenzitásának fokozása mindig az Én rovására megy. Ezért a polgári erkölcsiség Istentől való megszállotság helyett megelégszik nyugodt lelkiismerettel, szabadság helyett kényelemmel, halálos szenvedélyek helyett derült, nyugodt rokon-érzésekkel. Ebben a szellemi légkörben ritkán kaphatnak erőre a változás, a haladás csirái. A «modern» mindig az, ami változik, ami teremt, átalakul, az örök élő erőhordozója, aminek érezzük a szíve dobogását, a vére lüktetését. Élet, változás pedig csak ott van, ahol ellentétek vannak. Az isteni és az anyagi, a boldogságra és a szenvedésre való képesség, a komplikált és az egyszerű ellentéte, tehát az élet élésének fokozott intenzitása jellemzi a modern lelket. A modern lélek vágyódása az egyszerű, a természet után korántsem jelent visszaterést. Ahhoz, hogy egyszerűekké legyünk, ki kell tágítani a lelkünket, hogy az egész mindenséget magába fogadhassa, el kell érniünk a legmagasabb célt: emberré válni, fogékonnyá minden emberi öröm, szenvedés, küzdelem és érték iránt. Az emberi lélek ezerféleségének, legrejtettebb mélységeinek ezernyelvű kifejezője, a zene ősz szelleme ott él a jazz látszó-

lagos furcsaságaiban, hangzavarában is. Próbáljunk ebbe a kaoszba belevilágítani.

Mi is az a jazz?

Homályos népi ösztönök fellázadása a ritmustalan, szétfolyó zene ellen.

A kor lelkének egyik zenei megnyilvánulása, ellenállhatatlan motorikus energia, vitalitás, frissesség, erő hordozója.

Írónia minden hamis pathosz, szentimentalizmus ellen.

Új színek lázas keresése, empirikus anyaggyűjtés, amely megelőzi egy új lélek elméleti rendszerezését.

Forrása az Újvilágban letelepedett négerek köréből ered. Az amerikai bevándorlók magukkal hozták fajuk zenéjét, régi kultúrák megnyilvánulásait, így a sajátos amerikai zenét ezek között hiában keresnők. Ezzel szemben a négerrek — már alárendelt helyzetük miatt is — teljesen megtartották az európai kultúrától való különállásukat. Vallásos énekeik, az ősrégi «negro spirituálék», valamint a Rag-time sajátos ritmusa a legerősebben magukon hordják a faji jeleket. Ennek a néger ritmikának és melodikának a nyugati zene raffinált technikájával való átszövéséből született meg a jazz zene, amely a háború után csakhamar elterjedt az egész világon.

Legfőbb vonzóereje a meglepő újszerűségében, a megunt európai táncmelodióktól teljesen elütő jellegében rejlett. Az igazán jól összetanult és kitűnő szólólistákból álló jazz zenekar valódi művészi produkciót nyújt. A rögtönzészertű, rapszodikus, hirtelen megtörő melodiavonalak dacára a bámulatos zártság, tökéletes taktusegységek mindenkor érvényre jutnak. Legmelegebb a hangszerek-színeknek a végletekig való kiaknázása. Egyes fuvós hangszereken erre a célra hatféle tompítót is használnak. A klarinét legmagasabb regiszterei, groteszk, éles bevágásai, a fuvós- és hegedűglissandok, vibrátok gyakori használatá mindmennyi új hanghatást eredményeztek. A saxophon tulajdonképpen a jazz zenekarban jutott először igazán érvényre. A zongora a ritmikus és harmonikus szövedék nyers, józan alátámasztására, a banjo száraz, ideges m-ta, m-ta pengése a taktusegység erősítésére szolgál. Eleinte, mikor a jazz zenekarok túlnyomóan néger muzsikusokból álltak, az ütőhangszerek voltak túlsúlyban. Csak egy barbár ember lélek tudja ilyen démonierével, groteszk

ritmikával kezelni a hangszerek legősibb fajtáját, mint ahogy ezt a négerrek tették. A melodikus elem előtérbe kerülésével a fuvósok jutnak nagyobb szerephez. Különös, fájó, meleg lirizmus nyilvánul ezekben a «blues» melodiákban. A legmélyebb emberi oldala a jazz zenének egy elnyomott faj vigasztalan, ősi fájdalom, amely a messze tengerentúli, tropikus nap hevévétől tikkadt földű, keserves verejtékkel megdolgozott ültetvényeken sóvárogva száll egy jobb haza felé. De nem soká tart ez a csüggedt elmélázás. Az erőteljes ritmika a legnagyobb ellenfélbe visz át bennünket, az organizmust felháro erejével egy nagy tömeg vad életörömeének unio misztikáját hozza felszínre. Csak az tudja igazán felfogni ennek a zenének különös varázsát, aki a ritmusnak ezt a tömegeket összefogó erejét, az egyénnek egy ünneplő sokaságba való teljes beleolvadását átélte.

Kétségtelen, hogy a jazz a szolamoknak szinte megzavaró sokfélesége, változatossága dacára hamar válik egyhangúvá. A mély regiszterben állandóan ismétlődő alapszuszok monoton voltát a zenészek szolisztikus ügyeskedései, szinte kifogyhatatlan trükkjei sem tudják ellensúlyozni. Mivel mind-egyedikké hiába próbálkoztak az amerikai zeneszerzők a jazz zenét klasszicizálni, kiszabadítani a táncformák szűk kereteiből, nem sok remény van arra, hogy talán belőle fog megszületni a sajátos amerikai műzene. A jazz tulajdonkép népzene, legértékesebbek benne épen a néger és alighanem San-Franciscón keresztül keletről átszármazott ázsiai faji elemek. A végtelenül kifejező negyedhangok, glissandok, vibrátok ugyanis keleti befolyásra mutatnak. Tehát mind ezek az elemek, mind a vitalitása, motorikus ereje, naív szentimentalizmusa — bármennyire megfeleljen is az amerikai léleknek — mégis épen úgy import, mint a bevándorlók zenéje. Ma még igen nagy kérdés, hogy az Egyesült-Államok hatalmas asszimiláló ereje, amely egy nemzetet tudott alkotni a világ minden népfajából, el tudja-e érni azt is, hogy ezt a nemzetet kulturális téren is egy egységes gondolat foglalja össze. Hogy a jövő amerikai műzenéjének «note personelle»-jében a jazznek milyen része lesz, az még egyelőre a jövő titka.

A népi zenei forrásokat már kimerített, fáradt zenei kultúra, mint amilyen Németországé, invenciójának fontos forrásait találta fel az amerikai táncok-

ban, de még itt sem tudott olyan jelentőségre szert tenni, amellyel a legkisebb mértékben is át tudná hidalni azt az űrt, mely a klasszikus zene és a népies zene között fennáll. A német szellem úgy van valahogy ezzel a jazz zenével, mint valaki, aki állandóan a felhőkben élt és csak a legnagyobbat, a rajta fölül állót áhitotta és most egyszerre az egyszerű valóság, a tényleges feladatok elé állították, amikkel sehogy sem tud mit kezdeni.

Legkevésbé látunk okot arra, hogy a mi a maga nemében egyetlen, őseréji faji zenénél féltünk a jazz túlsúlyravergődésétől. Ott van rá a példa Bartók, aki művészetébe beleolvasztotta ezt a modern zenei áramlatot is, de csak mint termékenyítő, rögtön felszívott elemét az ő tősgyökeres magyar alkotóerejének. És ami a cigányzenét illeti? Vajjon veszélyeztethet a jazz egy olyan muzsikát, amely alapjában véve sohasem volt igazán magyar, amelynek egész szelleme közelebb áll az indusokéhoz, mint a magyar lélekhez?

A modern, dolgos, produktív Magyarország fiatalsága talán már érzi a cigányzenében a stagnálást egy letűnt, soha vissza nem térő világ kiéltését, midőn érdeklődése mindig erősebben fordul az aktivitástól, életerőtől duzzadó igazi népi zene felé.

A jazz zenét pedig sorozzuk be az élet rádiózenéje közé: nincsen hívebb tükre az életnek a rádiónál, ahol egy Händel heroikus zenéjéből közvetlenül léphetünk át a jazz zene légkörébe, ahol magasztos eszmék szónokai után előadást hallhatunk a kereskedelmi mérleg vagy a mezőgazdaság köréből. Meg kell tanulni nevetni a nevetőkkel, élni az élőkkel, hallani az élet rádiózenéjét, megismerni az emberi lélek ezerféle megnyilvánulását, amely épen azért, mert emberi, sohasem lenézésre, hanem megértésre való.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Pécs városának egyeteme továbbfejlesztése érdekében előterjesztett kérelme, amelyet a Dunántúl többi vármegyéi is felkaroltak, továbbá az a jelenség, hogy az ország más részei is hasonló lelkesedéssel állanak a két másik vidéki egyetem mögött, arra enged következtetést, hogy az ország hangulata az egyetemek mellett van és igaza van a kormánynak abban, hogy

nem engedte elpusztulni egyik egyetemünket sem. Bizonyosra vehetjük, ha bármely egyetem megszüntetése jönne szóba, egész országrészek tiltakoznának a nemzeti kultúra nevében a nemzeti gyengülést, ernyedést és lemondást jelentő törekvés ellen. Minden magyar egyetem a magyar tudományos és nevelőlélek egynegyedét jelenti és azért egyetemeink kiképzése igazi nemzeti feladat. De az egyetemek teljes kiképzéséhez nemcsak épületek és klinikák szükségesek, hanem a modern tanítás érdekében a jogi, bölcsészeti és hittudományi karokon, intézetek, könyvek és tudományos segéd-erők is. Amíg ezekkel az egyetemek nincsenek felszerelve, addig eredményes kulturális működés alig várható tőlük. A kormányzati program az egyetemek felszerelésének sorrendjében Debrecennek és Szegednek adott elsőseget Péccsel szemben. A sorrendben Pécsnek kell most következnie, amely eddig is nagy áldozatkészséggel szolgálta az egyetem ügyét. A vidéki egyetemektől szerkezetileg különbözik és ezért külön elbánást igényel az országnak egyetlen nagyvárosi egyeteme, melynek keretei készen vannak, de e keretek között igen sok belső hiány kiküszöbölése szükséges. És e hiányok pótlásában a fővárosnak is segédkeznie kell nyújtani. A főváros nem lehetne igazi nagyvárossá tudományos intézetek, klinikák, múzeumok és nyugati tudományos szellem nélkül. Ha a Pázmány Péter egyetem nem állana, Budapest saját költségén lenne kénytelen új egyetemet teremteni, mint ezt a német nagyvárosok teszik. A budapesti egyetem legnagyobb és legtermészetesebb mecénásának, a fővárosnak segítségéről nem mondhat le. Pécs város közönségének memorandumából a főváros vezetősége is okulhat és remélhető, hogy a jövőben hasonló gondtal foglalkozik saját egyetemével. *(Szekfű Gyula: A négy egyetem. Magyar Szemle. Aug.)*

Az emberiségnek s elsősorban a kultúrpolitikusnak számolnia kell azzal, hogy a technika fejlődése mintegy vég nélküli folyamat: nem mai keletű és nem is akad meg holnap. A technika fejlődését tehát nem lehet, de nem is szabad megakasztani, az magától megy tovább. A már meglévő mindig újnak és újabbnak ad életet és jövő perspektívája beláthatatlan. Szinte azt mondhatnók: sorsunk a technika. De a sorsnak ez a végzetes rendelése viszont

arra kötelez, hogy nagyobb gondot fordítsunk a másik inkább magárahagyott tényezőre, az ember és az emberiség lelki kiművelésére, mert különben veszedelmes lejtőre jutunk. A technika jövője, utópiája majd csak akkor teljesedik be, ha segítségével sikerül a belső embert, lelki életünket is kedvezően befolyásolni. Ez azonban a természet rendje szerint örökre elérhetetlen marad, mert az egyetemes földi boldogság megakasztana minden fejlődést. Ma a technika és kultúra bizonyos fokig ellenlábasként és a szüntelen feltalálókál szemben az elmélkedő kultúrpolitikusokra hárul a feladat, hogy ezt az ellentétet enyhítsék, a technika túltengésének gátat vessenek és azt fokról fokra a magasabb kultúra szolgálatába tereljék. A technika szüntelen rohamozásával szemben szükség van egy ugyancsak nem szünetelő mozgalomra, amely az erkölcsi tényezők védelmére kel s egyértelmű az erkölcsös és válaszos nevelésnek a merő ismeretszerzéssel, oktatással való szembeállításával. A technikának elhatalmasodása ellen, amelyért meddő és igazságtalan lenne őt felelőssé tenni, csak egy védelmi eszközzel rendelkezünk. Vissza kell térni a régi és az új klasszikusokhoz, akiknek munkái a lelkeket is táplálják és amelyek különben egyoldalú anyagi ellátás mellett elsorvadnak. Mi tehát a teendő? A jelenkor helyes felismerése után egyrészt okos beleilleszkedés az egyelőre megmásíthatatlan gazdaság-társadalmi állapotba, másrészt egyidejűen szüntelen előkészítése a jövő állomásnak. Az egyoldalúan technikai-gyakorlati gondolkodás kimélyítése a nemesebb és harmónikusabb kultúrához vezet. (*Kemény Ferenc: Technika és pedagógia. Magyar Paedagogia. 3—6. sz.*)

Minden fajta okság és így minden természeti okság is személyes, egyéni szellemi okokat kíván. Ezek lehetnek kimeríthetetlen és elmulthatatlan, de kezdődő, teremtett szellemi lények, azonban ezeknek közvetetlen oka már csakis a végtelen és örök isteni szellem. Az úgynevezett mechanikai okság, azaz a természeti jelenségeknek egymásból való létrejövetele lehetetlen. Ugyancsak lehetetlen az úgynevezett immans okság, vagyis az okoknak az anyagban való fönnállása is. A természeti jelenségek minden oka ezeken a jelenségeken kívülálló egyéni szellemi alkotó erő. Az okozás az ok részéről sohasem szükségképi, hanem szabad ;

az ok hatásának létrehozása vagy elhagyása között szabadon választva dönt. Ez azonban nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a természeti okok következetes szabályszerűséggel, tehát törvényszerűen hatnak. A természeti világkép kialakítása részben egymásután föllépő, egymásra építő okok együttműködésének az eredménye. Az úgynevezett szervesetlen jelenségek okai látszólag szigorú matematikai-mechanikai törvények szerint hatnak. Ezzel szemben a biológiai jelenségek okainak hatásmódját másfajta, inkább célszerűségi elvek szerint meghatározott jelleg is jellemzi. Valamennyi szervesetlen és szerves jelenséget létesítő ok hatásai szellemi jelentőséget is mutatnak. Ez a meghatározottság a biológiai tényeknél még könnyebben ragadható meg, mint a tiszta fizikai-kémiai hatásoknál. A biológiai hatások világa két nagy ágra oszlik : a növény és állatvilágra. Mindkettőben hasonlóak egyes alapvető vonások, de vannak lényeges eltérések is. Legfontosabb a növények asszimilációs képessége szemben az állattal, amelyből ez a képesség hiányzik, valamint az állatnak ú. n. érzékelő és cselekvő képessége szemben a növényvel. A különbségek szerint az állat- és a növényvilág különböző hatóerők hatásának mutatkozik. A növény- és az állatvilág legspeciálisabb hatóerőik egy-egy természetes növény- ill. állatfajjal kapcsolatban kereshetők leginkább ; csupán az embernél találkozzunk a speciálizálódásnak a lehető legmagasabb fokával : itt a fizikai, kémiai stb. erők mellett még minden egyes emberi szervezetre külön-külön egy-egy szellemi ok hat, az emberi lélek. (*Br. Brandenstein Béla: A szerves élet metafizikája. Budapesti Szemle. Aug.*)

Az olasz irodalomtudomány mai állását Giuseppe Zonta három nagy kötetre tervezett munkája (*Storia della letteratura italiana*) mutatja, amelynek első kötete a mult év végén jelent meg. Zonta az irodalmi műveket dokumentumoknak tekinti, amelyekből az olasz szellemi élet történetét lehet megismerni. Érdeklő őt tehát a csekély esztétikai értékű mű is, ha fényt vet az olasz szellemi élet történetére. Ezért a szellem megszületésének kora, a középkor fontosabb számára, mint volt elődei számára. Egy egész kötetet szán neki és ebben széles terjedelemben tárgyalja a Dantet megelőző irodalom történetét. Nyomról-nyomra kíséri, hogyan fejlődik egy új lélek, új nyelv, új

költészet a római birodalom romjain; hogyan kezd a haza és Itália fogalma kicsírázni a barbár hódítások zúrzávarában. De ez a mai olasz irodalomtudomány független a német Geisteswissenschafttől, bár tud róla és eredményeit igyekszik a maga javára fordítani. A figyelem, melyet szellemi áramlatok vizsgálatának és formaszempontok alkalmazásának szentel, olasz tradíciókból táplálkozik. Oly jellemvonásai ezek az olasz irodalomtudománynak, amelyeket az újabban megjelenő irodalmi tanulmányok már címükkel is igazolnak. Gyakran szólnak ezek egy század lelkéről és foglalkoznak egy eszmének vagy szellemi áramlatnak történetével. Az olasz szellemi élet minden területén nagy erővel érvényesülő nacionalizmus megnyilvánulásának kell tekintenünk azt a törekvést, amely az irodalmi multnak minél tökéletesebb feltárásán fáradozik. Ezt igazolja az a körülmény is, hogy a mai olasz irodalomtudomány az olasz erkölcsi és nemzeti megújulás, a resorgimento előfutárjaival vagy zászlóvivőivel foglalkozik leginkább. (*Kastner Jenő: Az olasz irodalomtudomány mai állása. Irodalomtörténet 3—4. sz.*)

Brunetiére mutatott rá, hogy három nagy áramlat vetélkedett egymással a XVII. században: a janzenizmus, a cartesianizmus és az a filozófia, melyet molièreinek lehetne nevezni: a józan ész, a természet tanítása. A jezsuiták nem filozófiát, hanem morált hoztak magukkal, de egyházi rend voltak, míg ellenben a janzenisták egy theologiai irányzatot képviseltek, amely mielőtt eretnekséggé lett volna, a laikusok kö-

zött is elterjedt. Vele szemben egyedül a cartesianizmus képviselt doktrínát és sokkal inkább, mint a jezsuita morál, igazi és legmélyebb ellenfele volt a janzenizmusnak. Szembehelyezkedett vele minden ponton. Optimista volt a janzenizmus pesszimizmusával szemben; hitt a haladásban, míg a janzenizmus tagadta azt; megjósolta az ember diadalát a mechanika által a természet fölött és dicsőítette az ember erejét, míg a janzenizmus mindig az emberi gyengeséget hangoztatta. Mauriac az összes racinei és janzenista szenvedélyek témáit újra felvetette. Személyei annyira a szenvedés hősei, hogy egy pillanatig sincs hatásuk a cselekményekre; mások cselekszenek helyettük és különösen a helyzetek összesége az, ami a sorsot alkotja. Ők részben kovácsolhatnák a jövőt, de elhagyják magukat és még annál is gyengébbek, mint ahogy a janzenizmus azt állítja, vagy mint ahogy Racine lefesti őket. Abnormis túlzásai Pascal emberének; képtelenek az akaratra, akár azért, mert önmagukban találják saját ellenségüket, akár azért, mert egy sötét szenvedély rágódik ellenállásukon. Ami Mauriacot Racinehez és a szintén inkább janzenista Gidehez hozza közel, az a bűn felfogása; a bűn gyanánt felfogott szenvedély, amely ellen küzdök az ember, mert van Isten. A bűnnek ezt a felfogását Mauriac kétségkívül katolikus nevelésének köszöni, de köszöni Gide hatásának is és általa az orosz regény még régebbi hatásának. (*Aldo Dami: A janzenista Mauriac. Széphalom. Július—augusztus.*)

K. B. O.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. • Telefon: Aut. 857—30.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.